

ДО ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ ЗМІСТУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ

Н. О. Ткачова,

доктор педагогічних наук, професор

В останні роки в розвинених країнах світу спостерігаються об'єктивні процеси, спрямовані на руйнування традиційної системи гендерної стратифікації, що зумовлює важливість реалізації гендерного підходу у шкільній освіті. Однак установлено, що текстові й наочні матеріали багатьох підручників, які використовуються нині у школі, не відповідають ідеї гендерної рівності. Цей факт підтверджує доцільність здійснення педагогом на уроці відповідного коментаря зазначених вище матеріалів, а також доповнення їх іншими методичними розробками, створеними на основі принципів гендерного підходу.

Ключові слова: *гендер, гендерний паритет, гендерний підхід, зміст, шкільний підручник.*

Постановка проблеми. В умовах подальшого трансформування українського суспільства на засадах гуманізму та демократизму особливої актуальності набуває проблема створення рівних можливостей для повноцінної самореалізації кожної особистості незалежно від її статті. Підтвердженням позитивних змін у вітчизняній гендерній політиці є прийняття Законів України «Про рівні права і можливості жінок та чоловіків» і «Про зайнятість населення», Державної програми утвердження гендерної рівності в Україні, а також інших нормативних документів, в яких декларується ідея гендерного паритету.

Водночас варто зазначити, що успішність реалізації цієї ідеї в практичній життєдіяльності людей значною мірою залежить від стану гендерної освіти, яка має здійснюватися в навчальних закладах різних типів. Особливо важливим є реалізація гендерного підходу в навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів, адже шкільний етап у житті людини пов'язаний з її інтенсивним фізіологічним, психологічним і соціальним розвитком.

Очевидно, що впровадження зазначеного підходу в освітній процес школи передбачає використання різних засобів, методів і форм педагогічної роботи. При цьому важливим елементом змісту й організації цього процесу є шкільний підручник. А тому наразі виникає актуальна необхідність у перегляді змісту шкільних підручників саме з позиції гендерного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми дослідження. Як свідчить аналіз наукової літератури, гендерна проблематика в останні роки знаходиться в центрі уваги багатьох науковців. Зокрема, у наукових працях

визначено різні підходи до розуміння поняття «гендер», проаналізовано співвідношення між біологічною та соціальною статями людини (О. Андрієнко, Т. Бендас, С. Вихор, В. Кравець), теоретично обґрунтовано шляхи впровадження принципу гендерної рівності у вітчизняну систему освіти (Л. Бут, Т. Говорун, Я. Кічук, І. Мунтян, С. Харченко та ін.), схарактеризовано специфіку гендерної соціалізації людини на різних вікових етапах (В. Байдала, О. Вороніна, І. Іванова, Л. Яценко та ін.), проаналізовано окремі аспекти реалізації гендерної експертизи навчальної літератури для школярів (Г. Жирська, Т. Говорун, О. Кікінежді, Т. Рябова, О. Ярьська-Смирнова та ін.). Водночас варто відзначити, що результати опрацювання відповідної наукової літератури дають можливість зробити висновки про доцільність продовження наукового пошуку в окресленому напрямі.

Формулювання цілей статті і постановка завдань. Мета статті – здійснити гендерний аналіз змісту шкільних підручників і представити результати цього аналізу.

Виклад основного матеріалу. У науковій думці відзначається, що наявність відмінностей в поведінці та способі життя людей різної статі зумовлюються не лише наявністю в них певних біологічно-статевих особливостей, але й дією факторів соціально-культурного плану. Усвідомлення цього факту зарубіжними вченими стало причиною для використання в наукових працях для позначення статі два різних терміни:

- «sex» (відображає біологічні відмінності між чоловіком і жінкою);
- «gender» (позначає соціальну характеристику людини як представника певної статі);

У контексті дослідження варто наголосити, що гендер як соціальний інститут охоплює:

- гендерні статуси (соціостатеві ролі та норми);
- гендерний розподіл праці (розмежування суспільної та домашньої праці між членами родини);
- гендерно-визначене родинне підпорядкування (права і можливості членів родини як носіїв певної гендерної ролі в родинній ієрархії);
- гендерні статеві сценарії поведінки (прийняті зразки сексуального бажання та статевих дій);
- гендерні якості особистості (поєднання особистісних рис, проявів почуттів, моделей поведінки, характерних для представників різних гендерних статусів);
- гендерну ідеологію (виправдовує існування різних гендерних статусів і теоретично обґрунтовує правильність такої ситуації);
- гендерний імідж (традиційний образ і поведінка представників різних статей, що відображаються у символічній формі, у тому числі в різних видах мистецтва) [4].

Результати сучасних гендерних досліджень довели, що соціальні норми, які тривалий час регламентували поведінку представників обох статей у гро-

маді та знайшли відображення в різних феноменах культури (наприклад, у звичаях, традиціях, творах мистецтва тощо), у розвинених країнах поступово втрачають свою значущість. Замість цього набувають поширення принципово інші об'єктивні процеси, у тому числі такі:

1) руйнування традиційної системи гендерної стратифікації, різке послаблення поляризації чоловічої та жіночої соціальних ролей, культурних стереотипів маскуліності та фемініності;

2) здійснення суттєвих трансформацій у соціальних взаєминах між представниками різної статі, у тому числі в царині брачно-сімейних відносин, зниження ролі економічної функції сім'ї, однак водночас зростання цінності психологічної близькості між членами родини, допущення варіативності сімейних стосунків;

3) відмова від традиційних сексистських уставок стосовно жінок;

4) зміна ставлення в суспільстві до людського тіла, способу вираження емоцій, послаблення багатьох культурних заборон [1, с. 21].

Очевидно, що поступово зазначені вище процеси набувають поширення в Україні. Однак це зумовлює появу певного напруження в соціумі, що є наслідком неоднозначного ставлення громадян до деяких проявів гендерної рівності. Відповідно до цього варто зазначити, що цілеспрямована професійна діяльність педагогів з реалізації гендерного підходу сприятиме формуванню представників молодого покоління як вільних від гендерних забобон особистостей.

Дійсно, гендерна соціалізація учнів відбувається, насамперед, у колі та під впливом дитячих і юнацьких об'єднань, шляхом їх залучення до Інтернет-комунікації, дотримання гендерних норм шкільного життя. А тому важливо забезпечити організацію шкільної життєдіяльності на засадах гендерної рівності.

Зокрема, це передбачає:

- відмову від диференціювання виховних впливів на учнів за статевою ознакою, пом'якшення гендерних відмінностей між ними;

- відмову від орієнтації школярів на виконання своєї соціальної ролі й взагалі на вибір подальшого життєвого шляху залежно від власної статевої належності;

- упровадження ідеї гендерного паритету в усі сфери колективної взаємодії учнів, заохочення керування ними у своєму виборі власними перевагами й інтересами, а не гендерними стереотипами;

- створення сприятливих умов для реалізації кожним школярем права на прояв своєї унікальності;

- виховання учнів як «гендерно несхематизованих» людей [2, с. 217].

Варто зазначити, що важливу роль у здійсненні гендерної соціалізації школярів відіграє зміст підручників. Тому, відповідно до сучасних вимог, він має сприяти формуванню в учнів переконань про гендерну рівність.

Варто зауважити, що першими гендерний контент-аналіз шкільних підручників в Україні провели Т. Говорун та О. Кікінежді. Результати їх дослід-

дження довели існування у змісті підручника поляризації чоловічих і жіночих професійних ролей. Зокрема, у його тексті та на ілюстраціях представники чоловічої статі уособлювали активне начало, а дівчата й жінки – пасивне. Як наслідок, такий підручник не спрямовував учнів на розвиток андрогінних якостей [2]. Уточнимо, що зазначені дослідження проводилися більше десяти років тому.

З метою перевірки, якою мірою сучасна шкільна навчальна література відповідає вимогам сучасного розуміння гендерного підходу, було проаналізовано зміст випадково обраних підручників. На жаль, було з'ясовано, що ситуація зі змістом підручників в гендерному аспекті принципово не змінилась. Так, результати проведеного аналізу засвідчили, що текстові та наочні матеріали багатьох з обраних книг уже застаріли, адже вони провокують формування в учнів різних уявлень про соціальні ролі чоловіків і жінок, а як наслідок – подальше поширення гендерних стереотипів у дитячому та молодіжному середовищі.

Так, наприклад, у підручнику з англійської мови для 5 класу під час вивчення теми «Родина» учням пропонуються відповідні ілюстрації із зображенням членів родини. На одній із них хлопець грається на дивані, донька-школярка дивиться телевизор, багько сидить окремо від дітей і читає газету, а мати в цей час на кухні готує їжу для всієї сім'ї. Очевидно, що така ілюстрація явно не відповідає сучасним принципам гендерного підходу.

Позитивним прикладом дотримання основних його ідей є завдання, наведені у підручнику з основ здоров'я для учнів 5 класу. Так, відповідно до тексту цього завдання, хлопці та дівчата мають спочатку об'єднатись у дві окремі групи, а потім записати п'ять улюблених ігор. Далі учням пропонувалося порівняти складені списки та відповіді на такі запитання: чи є між цими списками щось спільне? Чи знаєте ви ровесників, які не люблять властивих для їхньої статі ігор? Чи знаєте ви дітей, яким до вподоби ігри, що характерні для протилежної статі? Після з'ясування того факту, що не існує суто хлопчачих чи дівчачих розваг, учням пропонувалося назвати щонайбільше цікавих ігор і для дівчат, і для хлопців [3, с. 117].

Висновки. У процесі проведення дослідження було визначено, що текстові та наочні матеріали багатьох підручників, які використовуються наразі в школі, не відповідають основним принципам гендерного підходу. Цей факт зумовлює необхідність здійснення педагогом під час проведення заняття відповідного коментаря цих матеріалів, а також доповнення їх іншими методичними розробками, створеними в контексті гендерного паритету. У перспективі пропонується замінити чинні підручники, зміст яких поширює гендерну нерівність, на інші навчальні книги, яким цей недолік буде не притаманний.

Література

1. Байдала В. В. Підготовка майбутніх учителів до виховання гендерної культури учнів підліткового віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. В. Байдала. – Харків, 2013. – 235 с.

2. Говорун Т. Гендерна ідеологія в навчально-виховному процесі / Т. Говорун, О. Кікінезді // Освіта і управління. – 2003. – № 4. – С. 56–68.

3. Клецина И. С. Психология гендерных отношений: теория и практика / И. С. Клецина. – СПб. : Алетейя, 2004. – 408 с.

4. Основи здоров'я : підруч. для 5 класу / І. Д. Бех, Т. В. Воронцова, В. С. Пonomarenko, С. В. Страшко. – К. : Алатон, 2013. – 180 с.

5. Чубук Р. В. Гендерні аспекти соціально-педагогічної роботи / Р. В. Чубук // Соціальна педагогіка : навч. посіб. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – С. 121–131.

References

1. Bajdala V. V. Pidgotovka majbutnix uchyteliv do vixovannya gendernoyi kultury uchniv pidlitkovogo viku : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / V. V. Bajdala. – Harkiv, 2013. – 235 s.

2. Govorun T. Genderna ideologiya v navchal'no-vy'xovnomu procesi / T. Govorun, O. Kikinezhdі // Osvita і upravlinnya. – 2003. – № 4. – S. 56–68.

3. Klecyна Y. S. Psixologyya gendernix otnosheniy: teoryya y praktyka / Y. S. Klecyна. – SPb. : Aleteya. – 2004. – 408 s.

4. Osnovy zdorovia : pidruch. dlia 5 klasu / I. D. Bekh, T. V. Vorontsova, V. S. Ponomarenko, S. V. Strashko. – K. : Alaton, 2013. – 180 s.

5. Chubuk R. V. Genderni aspekty socialno-pedagogichnoyi roboty / R. V. Chubuk // Socialna pedagogika : navch. posib. – Mykolayiv : Vyd-vo ChDU im. Petra Mogyly, 2012. – S. 121–131.

Ткачева Н. А.

К ВОПРОСУ ГЕНДЕРНОГО АНАЛИЗА СОДЕРЖАНИЯ ШКОЛЬНЫХ УЧЕБНИКОВ

В последние годы в развитых странах мира наблюдаются объективные процессы, направленные на разрушение традиционной системы гендерной стратификации, что обуславливает важность реализации гендерного подхода в школьном образовании. Однако установлено, что текстовые и наглядные материалы многих учебников, используемых сегодня в школе, не соответствуют идеи гендерного равенства. Этот факт подтверждает целесообразность осуществления педагогом на уроке соответствующего комментария вышеуказанных материалов, а также дополнения их другими методическими разработками, созданными на основе принципов гендерного подхода.

Ключевые слова: *гендер, гендерный паритет, гендерный подход, содержание, школьный учебник.*

Tkachova N.

TO THE PROBLEM OF GENDER ANALYSIS OF SCHOOL TEXTBOOKS

The article points out that the existing differences in behaviour and lifestyle of people belonging to different sexes are not stipulated only by their certain

biological and sex peculiarities, but also by the factors of social and cultural character. The realization of this fact has become the reason for singling out in scientific researches two different terms: «sex» (reflects biological differences between a man and a woman); «gender» (reflects a social description of a person as a representative of a certain sex).

It has been determined that recently world's developed countries have been experiencing such objective processes as destruction of the traditional system of gender stratification; considerable transformations in social relationships between representatives of different sexes; denial the traditional sexist orientations towards women etc. Thus, a person's behaviour and his/her personal qualities are mainly determined by his/her individual rather than sex or gender stereotypes.

This stipulates the importance of the realization of the gender approach in school education providing for: denial the educational influences differentiated by one's sex, the realization of the idea of gender parity, creating favourable conditions for the development of every pupil irrespective of his/her sex. It is obvious that the idea of gender equality should apply to all aspects of the educational process: its contents, organization and means.

However, as it has been established in the process of the research, the text and visual materials of most textbooks used at school today, contribute to the formation of old-fashioned viewpoints about the social role of men and women among pupils, and as a result – to further spread of gender stereotypes amidst children and youth. This fact stipulated the need for the teacher's relevant commentary on these materials as well as their supplementing with other methodological learning aids created within the framework of gender equality. In the prospect it is suggested to replace present-day textbooks whose contents cultivate gender inequality for other educational books without this drawback.

Keywords: *gender, gender parity, gender approach, contents, school textbook.*